

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

УДК 336.14

В.М. Василенко,

*д-р екон. наук,
заступник директора з наукової роботи
Інституту економіко-правових досліджень
НАН України, м. Донецьк*

С.В. Бурлуцький,

*канд. екон. наук,
доцент Донбаської державної
машинобудівної академії, м. Краматорськ*

РЕГИОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ

Факт невідповідності існуючої системи соціальної допомоги потребам вітчизняних домогосподарств і реаліям трансформаційної економіки констатувався в багатьох роботах вітчизняних дослідників [1, 2, 3]. Так, згідно наших попередніх досліджень, темпи зростання соціальної допомоги найменш забезпеченим домогосподарствам значно нижче темпів зростання витрат, проте для найзаможніших груп тенденція прямо протилежна [4]. У 2004 р. співвідношення сукупної соціальної допомоги та середніх сукупних витрат найбідніших домогосподарств складало 19,51 %, а для найбільш заможних – 24,6 %. У 2007 р. ця диспропорція ще більше посилилася і склала 16,46 % та 37,71 % відповідно. Подальший макроекономічний аналіз цієї проблеми на рівні державного бюджету дозволив зробити такий висновок. А саме, соціальні витрати зведеного бюджету як особливе благо, що фінансується за рахунок державних коштів, мають нестабільну якісну характеристику, яка змінюється від умовного блага першої необхідності до неповноцінного блага. Використання загального макроекономічного аналізу доцільне для вивчення такого агрегованого суб'єкта економіки, як домогосподарство.

Разом з цим актуальним є розв'язання проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності функціонування регіонів, системні дослідження їх розвитку, розробка теоретичних основ регіоналістики [5]. Таким чином, слід зазначити, що агреговані дані по всім домогосподарствам України невілюють особливості, які притаманні центральним, східним або західним регіонам України. Отже, доцільно провести макроекономічний аналіз системи соціальної допомоги на регіональному рівні.

Метою статті є дослідження механізму формування соціальних трансфертів і компенсацій домогосподарствам на регіональному рівні з використанням інструментарію рейтингування та множинної регресії.

Статистика домогосподарств передбачає, що всі види соціальної допомоги, пенсії, стипендії, безготівкові пільги та субсидії формують сукупні ресурси домогосподарства, хоча за своїм призначенням вони повинні забезпечувати фінансування витрат. Можна погодитися з багатьма дослідниками державної соціальної політики, що названі елементи за економічним змістом є соціальними трансфертами, які надаються безоплатно та не потребують будь-якого відшкодування. Тому надалі доцільно використовувати саме це поняття. Соціальні трансферти, по-перше, відображають перерозподіл національного продукту на регіональному й державному рівнях. Отже, базою їх формування є валовий внутрішній продукт, а на регіональному рівні – регіональний валовий продукт (далі – РВП). Проведемо розрахунки показника РВП на одне домогосподарство за всіма регіонами України. Для визначення рейтингу досліджуваного показника може бути використана така формула:

$$Ri = 25 - \frac{24 \times (Xi - X_{\min})}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1)$$

де Ri – рейтинг i -го показника;

Xi , X_{\max} , X_{\min} – відповідні значення i -го, максимального та мінімального показників ВРП на домогосподарство, що входять до обстежуваної множини.

Таким чином, показник із найбільшим значенням матиме рейтинг «1», а з найменшим рейтинг «25». У табл. 1 наведено розрахований рейтинг областей України за 2004–2006 рр. Сукупний рейтинг визначено за методом середньозваженого:

$$Ri\Sigma = \frac{Ri_{2004} + Ri_{2005} + Ri_{2006}}{3}. \quad (2)$$

© В.М. Василенко, С.В. Бурлуцький, 2008

Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку

Таблиця 1. Рейтинг регіонів України за рівнем ВРП на домогосподарство

Область	2004 р.		2005 р.		2006 р.		RΣ
	Xi	Ri	Xi	Ri	Xi	Ri	
АР Крим	13,043	20,4	17,019	20,2	21,201	18,8	19,8
Вінницька	11,838	22,5	14,955	23,0	18,462	21,6	22,4
Волинська	14,322	18,2	18,929	17,5	22,297	17,7	17,8
Дніпропетровська	21,117	6,4	29,119	3,5	37,088	2,7	4,2
Донецька	24,223	1,0	30,897	1,0	38,770	1,0	1,0
Житомирська	11,364	23,3	14,242	24,0	16,963	23,1	23,5
Закарпатська	14,427	18,0	18,342	18,3	22,462	17,6	18,0
Запорізька	20,401	7,6	26,817	6,6	33,446	6,4	6,9
Івано-Франківська	15,669	15,8	20,753	15,0	24,572	15,4	15,4
Київська	17,544	12,6	22,873	12,1	28,815	11,1	11,9
Кіровоградська	12,328	21,6	15,254	22,6	18,291	21,8	22,0
Луганська	14,565	17,8	19,670	16,5	24,214	15,8	16,7
Львівська	16,404	14,6	20,405	15,5	25,527	14,4	14,8
Миколаївська	16,704	14,0	20,291	15,6	25,332	14,6	14,8
Одеська	18,796	10,4	23,054	11,8	27,697	12,2	11,5
Полтавська	21,734	5,3	28,341	4,5	34,838	5,0	4,9
Рівненська	14,297	18,2	18,663	17,9	23,094	16,9	17,7
Сумська	12,704	21,0	16,287	21,2	19,535	20,5	20,9
Тернопільська	10,474	24,9	13,713	24,7	15,128	25,0	24,9
Харківська	17,925	11,9	22,519	12,6	28,228	11,7	12,1
Херсонська	12,090	22,1	15,137	22,8	17,820	22,3	22,4
Хмельницька	12,162	21,9	15,343	22,5	18,711	21,4	21,9
Черкаська	11,903	22,4	16,316	21,1	19,902	20,2	21,2
Чернівецька	10,390	25,0	13,517	25,0	16,424	23,7	24,6
Чернігівська	12,483	21,4	15,523	22,2	18,365	21,7	21,8

Джерело: розраховано за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua

Проаналізований показник рівня ВРП на домогосподарство характеризує ступінь розвитку та ефективності регіонального виробництва, а отже може характеризувати усереднений вклад окремого домогосподарства в загальну суму валової доданої вартості з урахуванням чистих податків на продукти. Для забезпечення відтворення домогосподарства необхідно забезпечувати формування мінімального прожиткового мінімуму. Законами України про прожитковий мінімум [6, 7, 8] встановлено відповідно норми для окремих соціальних і демографічних груп населення. Враховуючи, що для кожного регіону України характерна своя структура домогосподарства, слід використовувати таку формулу для визначення річного прожиткового мінімуму:

$$I \min = 12(\text{Min}_1 * N_1 + \text{Min}_2 * N_2 + 0,5(\text{Min}_3 + \text{Min}_4)N_3), (3)$$

де Min_1 – прожитковий мінімум, встановлений законом для працездатних осіб;

Min_2 – прожитковий мінімум, встановлений законом для непрацездатних осіб;

Min_3 – прожитковий мінімум, встановлений законом для дітей віком до 6 років;

Min_4 – прожитковий мінімум, встановлений законом для дітей віком від 6 до 18 років;

N_1, N_2, N_3 – відповідно кількість працездатних, непрацездатних і дітей у складі домогосподарства.

Згідно нормативів, встановлених Законами України [6, 7, 8] на 2004–2006 рр., було отримано такі функції річного прожиткового мінімуму:

$$I \min_{2004} = 12(0,38673N_1 + 0,28649N_2 + 0,5(0,32449 + 0,40479)N_3); (4)$$

$$I \min_{2005} = 12(0,453N_1 + 0,332N_2 + 0,5(0,376 + 0,468)N_3); (5)$$

$$I \min_{2006} = 12(0,496N_1 + 0,359N_2 + 0,5(0,410 + 0,527)N_3); (6)$$

Слід зазначити, що у 2006 р. встановлені розміри прожиткового мінімуму змінювалися тричі. У наших розрахунках використовувалися нормативи дійсні з 01.04.2006 р. до 30.09.2006 р., які відповідають середньому рівню 2006 р. Доцільним є зіставлення значень прожиткового мінімуму з рівнем ВРП на домогосподарство. Результати розрахунків наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Динаміка ВРП на домогосподарство та річного прожиткового мінімуму

Область	2004 р.		2005 р.		2006 р.	
	Xi	Imin	Xi	Imin	Xi	Imin
АР Крим	13,043	11,155	17,019	13,045	21,201	14,182
Вінницька	11,838	10,543	14,955	12,284	18,462	13,507
Волинська	14,322	12,650	18,929	14,825	22,297	16,253
Дніпропетровська	21,117	10,360	29,119	12,064	37,088	13,160
Донецька	24,223	10,472	30,897	12,146	38,770	13,241
Житомирська	11,364	10,859	14,242	12,607	16,963	13,735
Закарпатська	14,427	14,518	18,342	17,014	22,462	18,648
Запорізька	20,401	10,662	26,817	12,425	33,446	13,556
Івано-Франківська	15,669	12,619	20,753	14,787	24,572	16,271
Київська	17,544	11,038	22,873	12,929	28,815	14,141
Кіровоградська	12,328	10,115	15,254	11,393	18,291	12,437
Луганська	14,565	10,228	19,670	11,524	24,214	12,570
Львівська	16,404	12,810	20,405	15,421	25,527	16,768
Миколаївська	16,704	11,010	20,291	13,234	25,332	14,370
Одеська	18,796	11,322	23,054	13,591	27,697	14,777
Полтавська	21,734	10,295	28,341	11,986	34,838	13,013
Рівненська	14,297	12,528	18,663	14,691	23,094	16,164
Сумська	12,704	10,702	16,287	12,371	19,535	13,445
Тернопільська	10,474	12,509	13,713	14,634	15,128	13,987
Харківська	17,925	10,499	22,519	12,280	28,228	13,392
Херсонська	12,090	11,302	15,137	13,167	17,820	14,373
Хмельницька	12,162	11,205	15,343	13,056	18,711	14,287
Черкаська	11,903	10,282	16,316	11,983	19,902	13,009
Чернівецька	10,390	12,233	13,517	14,324	16,424	15,699
Чернігівська	12,483	10,041	15,523	11,664	18,365	12,645

Джерело: розраховано за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua

Слід зазначити, що за методологією системи національних рахунків ВРП може бути розраховано методами витрат, надходжень і доданої вартості. Метод надходжень передбачає сумування доходів усіх власників, чинників виробництва та держави. Таким чином, ВРП потенційно характеризує максимальний рівень доходу, що може бути отриманий домогосподарством. У 2004 р. Закарпатська, Тернопільська та Чернівецька області були потенційними реципієнтами державної допомоги, бо рівень ВРП на домогосподарство був менший за прожитковий мінімум (дефіцит склав 0,091 тис. грн, 2,035 тис. грн, та 1,843 тис. грн відповідно). У 2005 р. Тернопільська та Чернівецька області зберегли стан реципієнта, а у 2006 р. усі області могли потенційно забезпечити себе необхідним рівнем доходу.

Аналіз табл. 2 дає тільки потенційні характеристики, а реальні значення можна отримати порівнюючи прожитковий мінімум з рівнем ресурсів, що отримали домогосподарства самостійно та з ура-

Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку

хуванням соціальних трансфертів держави. Розраховуємо показник покриття прожиткового мінімуму власними ресурсами домогосподарств, отриманих у результаті реалізації належних їх чинників виробництва. Результати розрахунку та рівень відповідно до рейтингу наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Рейтинг покриття прожиткового мінімуму власними ресурсами домогосподарств за регіонами

Область	2004 р.		2005 р.		2006 р.		RΣ
	Imin/I	Ri	Imin/I	Ri	Imin/I	Ri	
АР Крим	0,678	15,1	0,777	20,8	0,911	15,9	17,3
Вінницька	0,681	15,0	0,803	19,4	0,910	15,9	16,8
Волинська	0,558	22,8	0,698	25,0	0,748	25,0	24,3
Дніпропетровська	0,836	5,1	0,948	11,6	1,136	3,2	6,6
Донецька	0,768	9,4	0,949	11,5	1,056	7,7	9,6
Житомирська	0,671	15,6	0,795	19,8	0,923	15,2	16,9
Закарпатська	0,823	5,9	0,938	12,1	1,055	7,8	8,6
Запорізька	0,774	9,0	0,907	13,8	1,063	7,3	10,0
Івано-Франківська	0,838	5,0	0,764	21,5	0,897	16,6	14,4
Київська	0,724	12,2	0,885	15,0	0,986	11,7	13,0
Кіровоградська	0,649	17,0	0,716	24,0	0,899	16,5	19,2
Луганська	0,699	13,8	0,895	14,4	0,927	15,0	14,4
Львівська	0,687	14,6	0,816	18,7	0,985	11,7	15,0
Миколаївська	0,901	1,0	1,145	1,0	1,176	1,0	1,0
Одеська	0,742	11,1	0,916	13,3	0,907	16,1	13,5
Полтавська	0,737	11,4	0,899	14,2	0,955	13,4	13,0
Рівненська	0,660	16,3	0,813	18,8	0,980	12,0	15,7
Сумська	0,669	15,7	0,815	18,8	0,905	16,2	16,9
Тернопільська	0,523	25,0	0,704	24,7	0,854	19,1	22,9
Харківська	0,821	6,0	0,966	10,6	1,103	5,1	7,2
Херсонська	0,746	10,8	0,945	11,7	1,013	10,1	10,9
Хмельницька	0,683	14,8	0,796	19,7	0,906	16,2	16,9
Черкаська	0,758	10,1	0,899	14,2	1,045	8,3	10,9
Чернівецька	0,742	11,1	0,836	17,6	0,947	13,9	14,2
Чернігівська	0,641	17,5	0,769	21,2	0,927	15,0	17,9

Джерело: розраховано за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua

Аналіз свідчить, що у 2004 р. власні ресурси не забезпечували прожиткового мінімуму ні в одній області України. Найвищий рейтинг «1» присвоєно Миколаївській області з рівнем покриття 0,901. А найменший «25» рейтинг – Тернопільській області з покриттям 52,3 %. У 2005 р. Миколаївська область отримала також найвищий рейтинг з рівнем покриття 1,145, що свідчить про перевищення обсягу власних ресурсів на 14,5 % над прожитковим мінімумом. Найгірший рейтинг отримала Волинська область з покриттям 0,698. Слід зазначити, що з усіх областей покращила свій рейтинг тільки Тернопільська область. Інші області збільшили показник покриття, але відірвали від лідера збільшився, що й зумовило погіршення рейтингу. У 2006 р. ситуація значно покращилася, бо майже 32 % областей забезпечували прожитковий мінімум власними ресурсами. Усі області, крім Одеської, поліпшили свій рейтинг. Таким чином, фактично 68 % регіонів України потребують державної допомоги у вигляді соціальних трансфертів.

Розглянемо показник покриття прожиткового мінімуму власними ресурсами домогосподарств і соціальними трансфертами, отриманими від держави. Результати розрахунку та рейтинги наведені в табл. 4.

Таблиця 4. Рейтинг покриття прожиткового мінімуму власними ресурсами домогосподарств і соціальними трансфертами за регіонами

Область	2004 р.		2005 р.		2006 р.		RΣ
	Imin/Itr	Ri	Imin/Itr	Ri	Imin/Itr	Ri	
АР Крим	0,901	14,5	1,032	22,4	1,226	15,6	17,5
Вінницька	0,922	13,1	1,132	17,1	1,250	14,3	14,8
Волинська	0,774	22,5	0,982	25,0	1,046	25,0	24,2
Дніпропетровська	1,083	3,0	1,264	10,0	1,468	2,9	5,3
Донецька	1,050	5,1	1,310	7,6	1,449	3,9	5,5
Житомирська	0,934	12,4	1,140	16,6	1,300	11,7	13,6
Закарпатська	0,961	10,7	1,171	15,0	1,334	9,9	11,9
Запорізька	1,016	7,2	1,221	12,3	1,408	6,0	8,5
Івано-Франківська	1,113	1,1	0,999	24,1	1,173	18,4	14,5
Київська	1,000	8,2	1,225	12,1	1,345	9,3	9,9
Кіровоградська	0,891	15,1	1,046	21,6	1,258	13,9	16,9
Луганська	0,983	9,3	1,269	9,8	1,326	10,4	9,8
Львівська	0,866	16,7	1,075	20,1	1,271	13,2	16,7
Миколаївська	1,115	1,0	1,426	1,5	1,504	1,0	1,2
Одеська	0,955	11,0	1,192	13,9	1,219	15,9	13,6
Полтавська	0,983	9,3	1,239	11,4	1,317	10,8	10,5
Рівненська	0,843	18,1	1,091	19,2	1,281	12,7	16,7
Сумська	0,918	13,4	1,130	17,2	1,256	14,0	14,8
Тернопільська	0,734	25,0	1,002	24,0	1,201	16,9	21,9
Харківська	1,048	5,2	1,277	9,4	1,445	4,1	6,2
Херсонська	0,971	10,1	1,217	12,6	1,303	11,6	11,4
Хмельницька	0,947	11,6	1,120	17,7	1,296	11,9	13,7
Черкаська	1,013	7,4	1,240	11,3	1,412	5,8	8,2
Чернівецька	0,916	13,5	1,062	20,8	1,211	16,4	16,9
Чернігівська	0,896	14,8	1,124	17,5	1,327	10,3	14,2

Джерело: розраховано за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua

Надання соціальних трансфертів значно покращило ситуацію 2004 р. Порівняно з відповідними даними попередньої таблиці вже 8 областей отримували доходи, достатні для покриття мінімального споживчого бюджету. У 2005 р. Івано-Франківська та Волинська області, незважаючи на державну допомогу, відчували дефіцит коштів і отримали відповідний рейтинг «24,1» та «25». За даними 2006 р. найбільший показник покриття 1,504 та рейтинг «1» був у Миколаївській області (лідера за всіма зіставленнями), а найменший показник покриття 1,046 і рейтинг «25» у Волинській області.

Для отримання загальних висновків порівняємо отримані сукупні рейтинги за всіма показниками в табл. 5.

Логіка надання соціальних трансфертів повинна передбачати фінансування найменш забезпечених регіонів, а отже високому рейтингу $Imin/I$ повинен відповідати низький рейтинг $Imin/Itr$ і навпаки. Фактично соціальні трансферти сформовані за протилежним принципом, а отже найбільш самостійно забезпечені ресурсами регіони отримують високі доплати, а найменш забезпечені – мінімальні. Цей висновок підтверджується майже однаковими рейтингами $Imin/I$ та $Imin/Itr$. Таким чином, існуючий механізм формування соціальних трансфертів відтворює існуючий рівень забезпеченості домогосподарств власними ресурсами. Однаковий рівень ВРР на домогосподарство повинен забезпечувати еквівалентний рівень показника за-

Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку

Таблиця 5. Сукупні рейтинги регіонів України

Область	РЄ показник Хі (табл. 1)	РЄ показник I _{min} /I (табл. 3)	РЄ показник I _{min} /I _{tr} (табл. 4)
АР Крим	19,8	17,3	17,5
Вінницька	22,4	16,8	14,8
Волинська	17,8	24,3	24,2
Дніпропетровська	4,2	6,6	5,3
Донецька	1	9,6	5,5
Житомирська	23,5	16,9	13,6
Закарпатська	18	8,6	11,9
Запорізька	6,9	10	8,5
Івано-Франківська	15,4	14,4	14,5
Київська	11,9	13	9,9
Кіровоградська	22	19,2	16,9
Луганська	16,7	14,4	9,8
Львівська	14,8	15	16,7
Миколаївська	14,8	1	1,2
Одеська	11,5	13,5	13,6
Полтавська	4,9	13	10,5
Рівненська	17,7	15,7	16,7
Сумська	20,9	16,9	14,8
Тернопільська	24,9	22,9	21,9
Харківська	12,1	7,2	6,2
Херсонська	22,4	10,9	11,4
Хмельницька	21,9	16,9	13,7
Черкаська	21,2	10,9	8,2
Чернівецька	24,6	14,2	16,9
Чернігівська	21,8	17,9	14,2

безпеченості власними ресурсами. Але аналіз відповідних рейтингів свідчить про протилежне. Наприклад, Львівська та Миколаївська області генерують майже однаковий обсяг ВРП на домогосподарство (рейтинг 14,8), а рівень покриття прожиткового мінімуму власними ресурсами докорінно розрізняється (рейтинги 15 та 1 відповідно).

Аналогічно рейтинг ВРП для Вінницької та Херсонської області складає 22,4 одиниці, а рейтинг I_{min}/I має значення 16,8 і 10,9 відповідно. Таким чином, диференціація у забезпеченні домогосподарств полягає у різному ступеню віддачі чинників виробництва, що належать домогосподарствам. Перебудову соціальної політики необхідно починати ще на рівні оплати праці та оподаткуванні доходів, тобто на етапі формування власних ресурсів домогосподарств.

На базі статистичних матеріалів [9] в табл. 6 наведені більш детальні розрахунки, що характеризують ступінь забезпеченості домогосподарств соціальними трансфертами.

Найбільший обсяг ресурсів мали домогосподарства Івано-Франківської та Закарпатської області – 15,7752 тис. грн і 13,9573 тис. грн на рік відповідно, а найменший домогосподарства Чернігівської області (8,9978 тис. грн) та Кіровоградської області (9,0156 тис. грн).

Показник покриття сукупними ресурсами прожиткового мінімуму свідчить про достатність ресурсів переважно в центральних і східних областях України. Слід зазначити, що у Івано-Франківської області сукупні ресурси перевищують середній мінімум на 25 %.

У Тернопільській і Волинській областях найнижчий показник – мінімальний споживчий бюджет фінансується тільки на 73,4 % та 77,4 % відповідно.

Таблиця 6. Регіональні особливості соціальних трансфертів у розрахунку на одне домогосподарство станом на 2004 рік

Регіони (області) України	Сукупні ресурси, тис. грн	Середній прожитковий мінімум на домогосподарство, тис. грн	ВРП на домогосподарство, тис. грн	Соціальні трансферти з державного бюджету, тис. грн	Покриття соціальними трансфертами ресурсів	Покриття міжбюджетними трансфертами соціальних трансфертів	Покриття сукупними ресурсами прожиткового мінімуму
Чернігівська	8,9978	10,0408	12,4827	0,5365	0,285	0,209	0,896
Кіровоградська	9,0156	10,1153	12,3277	0,4481	0,272	0,183	0,891
Тернопільська	9,1828	12,5091	10,4736	0,6856	0,288	0,259	0,734
Вінницька	9,7254	10,5428	11,8378	0,5211	0,262	0,205	0,922
Волинська	9,7860	12,6500	14,3218	0,7117	0,279	0,261	0,774
Сумська	9,8292	10,7021	12,7044	0,5133	0,272	0,192	0,918
Автономна Республіка Крим	10,0493	11,1553	13,0433	0,5090	0,247	0,205	0,901
Луганська	10,0512	10,2283	14,5650	0,3894	0,289	0,134	0,983
Полтавська	10,1196	10,2948	21,7339	0,5290	0,250	0,209	0,983
Житомирська	10,1447	10,8587	11,3643	0,5167	0,282	0,181	0,934
Черкаська	10,4166	10,2818	11,9028	0,5249	0,252	0,200	1,013
Рівненська	10,5600	12,5277	14,2972	0,5632	0,217	0,246	0,843
Хмельницька	10,6111	11,2046	12,1625	0,5882	0,279	0,199	0,947
Одеська	10,8170	11,3223	18,7960	0,4863	0,223	0,202	0,955
Запорізька	10,8347	10,6623	20,4013	0,3999	0,238	0,155	1,016
Херсонська	10,9740	11,3019	12,0899	0,3792	0,232	0,149	0,971
Донецька	10,9987	10,4719	24,2231	0,3912	0,269	0,132	1,050
Харківська	10,9992	10,4988	17,9246	0,5148	0,216	0,217	1,048
Київська	11,0362	11,0380	17,5444	0,6013	0,276	0,197	1,000
Львівська	11,0904	12,8101	16,4038	0,6427	0,207	0,280	0,866
Чернівецька	11,2116	12,2331	10,3900	0,5119	0,190	0,240	0,916
Дніпропетровська	11,2224	10,3602	21,1168	0,3751	0,228	0,147	1,083
Миколаївська	12,2724	11,0100	16,7038	0,4447	0,192	0,189	1,115
Закарпатська	13,9573	14,5185	14,4275	0,4307	0,144	0,214	0,961
Івано-Франківська	15,7752	12,6185	15,6690	0,5985	0,247	0,154	1,250

Джерело: розраховано за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua

Місцеві бюджети отримують трансферти на соціальні потреби з державного бюджету. Розглянемо відносний показник, що характеризує покриття міжбюджетними трансфертами соціальних трансфертів, отриманих домашніми господарствами. Максимального рівня цей показник досягає у Львівській і Волинській областях (відповідно 28 % та 26,1 %), а мінімального у Донецькій (13,2 %), Луганській (13,4 %), Дніпропетровській (14,7 %) областях. Цікавим є зіставлення рівня валового регіонального продукту, як показника ефективності функціонування регіону, з показником покриття міжбюджетними трансфертами. Графічно результати представлені на рис. 1.

В цілому за даними рис. 1 можна зробити висновки, що чим більший внесок регіону у виробництво національного продукту, тим менший обсяг соціальних міжбюджетних трансфертів отримує одне домогосподарство. Ця залежність потребує більш детального дослідження методами факторного та кореляційного аналізу.

Розглянемо на рис. 2 основні причинно-наслідкові зв'язки між чинниками, що можуть визна-

Социально-экономические проблемы регионального развития

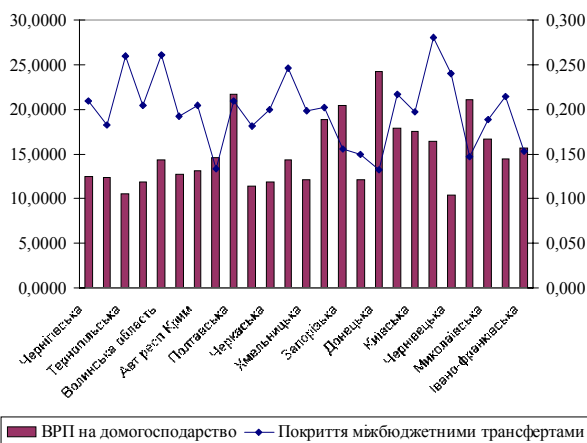

Рис. 1. Динаміка валового регіонального продукту в розрахунку на домогосподарство та покриття міжбюджетними трансфертами соціальних трансфертів

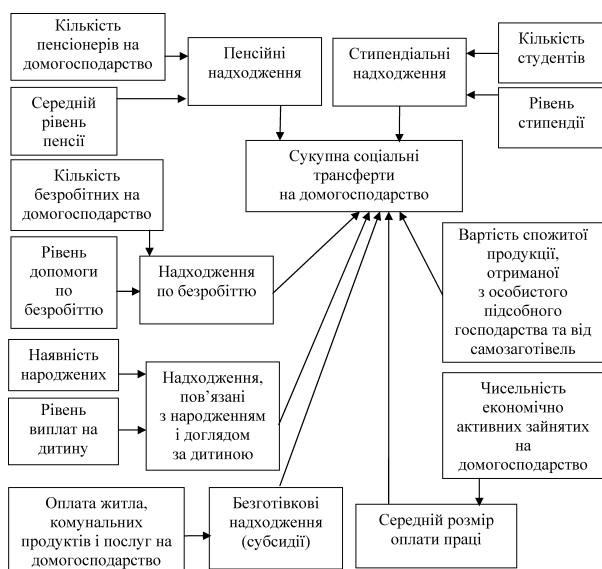

Рис. 2. Чинники обсягу соціальних трансфертів

чати обсяг соціальних трансфертів, наданих домогосподарству. Слід акцентувати увагу, що наведена схема має агреговане підґрунтя, а отже фактичні характеристики складу домогосподарства можуть бути дрібними величинами.

Добуток кількості пенсіонерів і середнього рівня пенсій визначає обсяг пенсійних надходжень. У поточних умовах ця величина є регульованою на інституційному рівні, бо сучасна солідарна пенсійна система України фактично та юридично є державною. Кількість зареєстрованих безробітних у розрахунку на домогосподарство та середній рівень допомоги по безробіттю формує надходження з соціального захисту на випадок безробіття. Досить проблематичним показником є надходження, по-

в'язані з народженням дитини та доглядом за нею. Статистичні джерела надають точну інформацію про кількість народжених на поточний рік, а також можна розрахувати кількість дітей віком до 3-х років на базі даних за попередні роки. Але не має сто відсоткової вірогідності, що виплата допомоги з догляду за дитиною отримувалась саме три роки, а не менший проміжок часу. Крім цього, фактичний стан виплат одноразової допомоги при народженні дитини характеризується досить великою заборгованістю та нерегулярністю.

Кількість студентів і середній розмір стипендії теоретично дозволяє розрахувати відповідний показник надходжень, але кількість студентів, що отримують стипендію, настільки мала, що в розрахунку на одне домогосподарство цей показник має досить низьку статистичну вагомість.

Адресна безготівкова субсидія призначається за наявності різниці між розміром плати за житло, комунальні продукти, послуги та обсягом визначеного Кабінетом Міністрів України обов'язкового відсотка платежу. Загальний механізм визначення досить складний і передбачає виконання багатьох умов, але можна впевнено констатувати, що чим вище обсяг відповідних платежів домогосподарства при недостатньому рівні доходу, тим вище вірогідність отримання субсидії. Розглянуті вище показники однозначно характеризуються позитивною кореляцією.

Розглянемо показники, що теоретично знижують розмір або можливість отримання соціальних трансфертів. Згідно ст. 7 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у наданні державної соціальної допомоги може бути відмовлено, якщо у володінні сім'ї (домогосподарства) є земельна ділянка площею понад 0,6 га, крім випадків, коли така земельна ділянка з незалежних від сім'ї причин не приносить дохід [10]. Отже вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, повинна потенційно зменшувати агреговані соціальні трансферти. Добуток чисельності економічно-активних зайнятих та середнього рівня оплати праці дозволяє отримати оцінку основного джерела доходів домогосподарств. Чим вище цей показник, тим менше вірогідність формування умов для отримання соціальних трансфертів.

Наведена схема характеризує безпосередньо агреговане домогосподарство, а отже, потрібно додатково визначити зв'язки домогосподарства з іншими суб'єктами та їх показниками. Фінансові потоки, що обумовлюють соціальні трансферти на рівні держави та регіонів, представлені на рис. 3.

Чисельність економічно активних зайнятих суб'єктів у розрахунку на домогосподарство, чисельність домогосподарств і середній розмір оплати

Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку

Рис. 3. Фінансові потоки, що обумовлюють соціальні трансферти на регіональному та державному рівнях

праці забезпечують кількісну оцінку фонду оплати праці, який у свою чергу обумовлює обсяг відрахувань у пенсійний фонд, фонди соціального страхування та розмір податків на доходи фізичних осіб. Ці податки повністю надходять до місцевих бюджетів і виступають підґрунтям для соціальних витрат місцевих бюджетів. Обсяг валового регіонального продукту дозволяє непрямо оцінити обсяг інших податків, що спрямовуються в державний бюджет (податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та ін.). Державний бюджет через систему трансфертів надає частину отриманих коштів місцевим бюджетам. На підставі проведеного аналізу сформуємо табл. 7 вихідних даних для моделювання системи соціальних виплат і компенсацій.

Таблиця 7. Вихідні дані для побудови моделі

Показник	Умове позначення	Ступінь впливу	Інституційне регулювання
Показники кількісно-якісного складу домогосподарств			
Середній розмір домогосподарств	X1	Умовний показник для адаптації агрегованих даних	Визначається неформальними правилами, загальною кон'юнктурою соціально-економічного середовища
Чисельність економічно активних зайнятих на домогосподарство	X2	Зворотно пропорційний	
Чисельність безробітних на домогосподарство	X3	Прямо пропорційний	
Чисельність пенсіонерів на домогосподарство	X4	Прямо пропорційний	
Чисельність народжених на домогосподарство	X5	Прямо пропорційний	
Показники грошових потоків			
Середній рівень оплати праці на рік	X6	Зворотно пропорційний	Визначається формальними правилами та інститутами
Середній рівень пенсії на рік	X7	Прямо пропорційний	
Середній розмір допомоги по безробіттю на рік	X8	Прямо пропорційний	
Спожита продукція отримана з особистого господарства на рік	X9	Зворотно пропорційний	Визначається неформальними правилами
Витрати на житло, енергію, паливо	X10	Не має чіткого визначення	Не має чіткого інституціонального визначення
Показники макrorівня			
Соціальні міжбюджетні трансферти з державного бюджету в розрахунку на домогосподарство	X11	Прямо пропорційний	Визначається формальними правилами та інститутами
Валовий регіональний продукт у розрахунку на домогосподарство	X12	Не має чіткого визначення	Не має чіткого інституціонального визначення

Доцільним є моделювання не абсолютної величини обсягу соціальних виплат, а як вказувалося раніше, відносного показника – частки соціальних трансфертів у сукупних ресурсах домогосподарства. Середній розмір домогосподарства, наведений у таблиці як чинник «X1», дозволяє привести данні про чисельність пенсіонерів, безробітних і економічно активних суб'єктів до рівня одного домогосподарства.

На основі аналізу статистичної інформації по всім областям України за 2004 р. була сформована вихідна інформація для аналізу згідно табл. 2. Одною з основних проблем при побудові регресійних моделей є наявність мультиколінеарності, що викликано лінійною залежністю аргументів. При практичних розрахунках будується матриця парних коефіцієнтів кореляції, і якщо один з елементів матриці більше 0,8, то це свідчить про необхідність виключення з аналізу одного з мультиколінеарних елементів [11].

У табл. 8 наведена вищезгадана матриця коефіцієнтів кореляції, яка побудована за допомогою програмного пакету «Statistica 6.1».

Парні коефіцієнти кореляції перевищують припустиме значення у парах «X5» та «X1», «X6 та X12». Враховуючи невідповідність знака коефіцієнта парної кореляції між показником «Y» та «X5» якісній характеристиці, наведеній у табл. 2, доцільним буде виключення з аналізу показника «X5». Аналогічна невідповідність призводить до виключення аргументів «X3» та «X10». За критерієм мультиколінеарності з моделі остаточно виключається показник «X12».

Таким чином, у результаті проведеного покрокового регресійного аналізу отримане таке рівняння взаємозв'язку між часткою соціальних трансфертів у сукупних ресурсах домогосподарства та визначеними аргументами:

$$Y = -0,0578X1 + 0,208844X4 - 0,021668X6 + 0,133825X7 - 0,006611X9 + 0,194165X11$$

Отримане рівняння пояснює 99,45 % варіації модельованого показника. Коефіцієнти рівняння «X1», «X6», «X7» та «X11» значимі на 5 % рівні. Згідно дисперсійного аналізу вірогідність нульової гіпотези значно менше 0,05, що вказує на загальну значущість рівняння регресії. Отримані результати свідчать, що в цілому збільшення середнього розміру домогосподарства призводить до скорочення обсягу соціальних трансфертів. Аналогічним ефектом характеризується показники спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та середній рівень оплати праці. Слід зазначити, що найбільш вагомими коефіцієнтами 0,208844 та 0,194165 характеризують аргументи «X4» та «X11». Це дозволяє зробити відповідні висновки. Велика вагомість показника чисельності пенсіонерів на домогосподарство свідчить про старіння домогосподарств та

Социально-экономические проблемы регионального развития

Таблиця 8. Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12
Y	1,00	-0,50	-0,66	-0,14	0,44	-0,51	-0,16	0,24	0,08	-0,18	-0,07	0,27	-0,16
X1	-0,50	1,00	0,72	0,59	0,29	0,95	-0,34	-0,55	-0,49	0,70	-0,28	0,44	-0,22
X2	-0,66	0,72	1,00	0,06	-0,08	0,70	0,04	-0,22	-0,02	0,34	-0,15	-0,01	0,11
X3	-0,14	0,59	0,06	1,00	0,30	0,60	-0,67	-0,67	-0,70	0,59	-0,32	0,44	-0,60
X4	0,44	0,29	-0,08	0,30	1,00	0,23	-0,42	-0,20	-0,17	0,50	-0,36	0,65	-0,28
X5	-0,51	0,95	0,70	0,60	0,23	1,00	-0,34	-0,57	-0,48	0,70	-0,37	0,40	-0,23
X6	-0,16	-0,34	0,04	-0,67	-0,42	-0,34	1,00	0,79	0,79	-0,51	0,53	-0,55	0,89
X7	0,24	-0,55	-0,22	-0,67	-0,20	-0,57	0,79	1,00	0,72	-0,63	0,35	-0,57	0,66
X8	0,08	-0,49	-0,02	-0,70	-0,17	-0,48	0,79	0,72	1,00	-0,46	0,38	-0,40	0,68
X9	-0,18	0,70	0,34	0,59	0,50	0,70	-0,51	-0,63	-0,46	1,00	-0,19	0,59	-0,29
X10	-0,07	-0,28	-0,15	-0,32	-0,36	-0,37	0,53	0,35	0,38	-0,19	1,00	-0,24	0,51
X11	0,27	0,44	-0,01	0,44	0,65	0,40	-0,55	-0,57	-0,40	0,59	-0,24	1,00	-0,34
X12	-0,16	-0,22	0,11	-0,60	-0,28	-0,23	0,89	0,66	0,68	-0,29	0,51	-0,34	1,00

все більшу залежність від державної пенсійної системи. Агрегований показник «X4» в середньому коливається від 0,7024 до 0,8688 відповідно для Автономної Республіки Крим і Чернігівської області. Найбільший середній річний розмір пенсії у 2,7275 тис. грн отримують у Донецькій області, найменший 1,7472 тис. грн у Тернопільській області. Міжбюджетні трансферти соціальної спрямованості (показник «X11») забезпечують покриття дефіциту коштів місцевих бюджетів. Вагомість цього показника свідчить про нераціональність міжбюджетного розподілу. Так, у розрахунку на домогосподарство найбільший потік трансфертів (0,711 тис. грн) був спрямований у Волинську область, а найменший (0,375 тис. грн) у Дніпропетровську область.

Висновки. Аналіз статистичного матеріалу за 2004–2006 рр. та використання інструментарію рейтингування дозволив визначити неефективність побудови системи соціальних трансфертів, згідно якої найбільш самостійно забезпечені ресурсами регіони отримують високі доплати, а найменш забезпечені – мінімальні. Таким чином, існуючий механізм формування соціальних трансфертів відтворює існуючий рівень забезпеченості домогосподарств власними ресурсами та посилює економічну стратифікацію. Диференціація у забезпеченні домогосподарств власними ресурсами та рівнем згенерованого ВРП полягає у різному ступеню регіональної віддачі чинників виробництва, що належать домогосподарствам. Отже, перебудову соціальної політики необхідно починати ще на рівні оплати праці та оподаткування доходів, тобто на етапі формування власних ресурсів домогосподарств.

У процесі більш детального аналізу регіональних статистичних даних визначена та обґрунтована система факторів і причинно-наслідкових зв'язків між ними, що обумовлюють формування потоку соціальних трансфертів на регіональному рівні. Використання інструментарію покровоного мульти-

факторного регресійного аналізу дозволило обґрунтувати переважний вплив чинників «чисельності осіб пенсійного віку» та «соціальних міжбюджетних трансфертів з державного бюджету» на показник «покриття соціальними трансфертами сукупних ресурсів домогосподарств».

Моделювання та порівняльний аналіз відносного забезпечення соціальними трансфертами регіонів України дозволяє зробити висновок про нераціональність і неефективність перерозподілу національного продукту та необхідність суттєвої перебудови існуючої соціальної політики держави.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є аналіз формування соціальних трансфертів на регіональному рівні в наступні періоди (2005–2007 рр.) і визначення якості державного інституційного впливу на перерозподільні процеси. Доцільним буде використання кластерного аналізу для визначення найбільш значимих тенденцій у розвитку системи соціального забезпечення на регіональному рівні.

Література

1. Лібанова Е. М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки // *Фінанси України*. – 2007. – № 9. – С. 34–41.
2. Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні // *Фінанси України*. – 2008. – № 5. – С. 15–31.
3. Онікієнко В. В. Інваліди України: огляд соціально-економічних проблем // *Український соціум*. – 2007. – № 3 (20). – С. 111–125.
4. Бурлуцький С. В. Економічна диференціація домогосподарств у контексті соціального регулювання доходів // *Україна: аспекти праці*. – 2008. – № 6. – С. 33–38.
5. Василенко В. Н., Дубницький В. И., Кратт О. А. и др. Территориальные системы: проблемы трансформации и перспективы развития. – Донецк: ИЭПИ

Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку

НАН України, ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2003. — 306 с.

6. Закон України «Про затвердження прожиткового мінімуму на 2004 рік» від 11.05.2004 р. № 1704-IV // Офіційний вісник України. — 2004. — № 21. — Ст. 14–11.

7. Закон України «Про затвердження прожиткового мінімуму на 2005 рік» від 23.12.2004 р. № 2285-IV // Офіційний вісник України. — 2005. — № 3. — Ст. 123.

8. Закон України «Про затвердження прожиткового мінімуму на 2006 рік» від 20.12.2005 р. № 3235-IV // Офіційний вісник України. — 2006. — № 3. — Ст. 147.

9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua.

10. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 35. — Ст. 290.

11. Мхитарян В. С., Архипова М. Ю. Эконометрика. — М.: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2003. — 69 с.

Подано до редакції 28.10.2008 р.

УДК. 331.547

Т.Г. Кучерук,

*канд. экон. наук,
доцент Донецкого национального
технического университета*

РЕГИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В КОНТЕКСТЕ ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКОГО КРУГА

Ключевым понятием, характеризующим процессы мирового развития в XXI в., является глобальный экологический кризис. По расчетам специалистов, загрязнение окружающей природной среды наносит значительный экономический ущерб национальным экономикам. В частности, ежегодные убытки от деградации природы оцениваются в развитых странах — 0,4–2 % ВВП, в странах Восточной Европы — 3–5 %, в странах СНГ — 6–15 %, в Украине — 10–15 % ВВП [1, с. 73]. За год в Украине в среднем образуется более половины общего количества твердых промышленных отходов, генерируемых всеми государствами-членами Европейского Союза. В общей массе накопленных отходов соотношение коммунально-бытовых и промышленных отходов составляет примерно 1:50, тогда как в странах ЕС — 1:5. Значительная часть твердых промышленных отходов (свыше 82,7 %) размещена в экологически кризисных промышленных регионах страны — в Донецкой, Днепропетровской, Луганской, Ивано-Франковской, Запорожской и Харьковской областях [2, с. 515–517].

На сегодняшний день мировое хозяйство находится в своеобразной «точке бифуркации» и его дальнейшее развитие связано с формированием качественно новой гомеостатичной системы взаимозависимых саморегулируемых и динамичных процессов, протекающих в планетарном масштабе. Исследования Н. Гражевской [3] свидетельствуют, что автокаталитический (ускоряющийся) характер

современного глобализационного процесса определяют три ведущих аттрактора:

информационно-технологический, вызванный научно-технической революцией, которая обеспечивает лавиноподобное нарастание и ускорение информационных потоков, совершенствование межстрановых, межфирмовых и межличностных методов и средств обмена информацией;

финансово-экономический, вызванный экспансией международного финансового капитала, способствующего интенсификации обмена веществом, энергией и информацией между социально-экономическими структурами разного уровня;

социализационный, начало которому было положено постиндустриальными тенденциями развития человеческого, интеллектуального и социального капиталов, формирующих человекоразмерные экономические системы, ориентированные на развитие и раскрытие потенциала конкурентных преимуществ региона в глобальном экономическом пространстве.

В сложившихся условиях, особую значимость приобретает задача построения новой модели управления природными ресурсами, обеспечивающей расширенное воспроизводство инвестиционно-инновационного потенциала, устойчивое социально-экономическое развитие регионов. Выводы о характере механизмов, способных превратить регион в важнейшую единицу развития, формализованы в рамках моделей и эмпирических исследований О. Биякова [4], В. Василенко [5], К. Крейка [6],

© Т.Г. Кучерук, 2008